

järjestelmien sisällä siten, että eri mahdollisuuksien käyttö yleistyy ja tuotanto on huomattavasti tehokkaampaa ja ilmeisesti liiketaloudellisesti kannattavampaa.

Hahmoteltu tulevaisuuden kuva on varsin varovainen. Tästä huolimatta raportin loppupuolella tulevaa yhteiskuntaa luonnehditaan informaatioyhteiskunnaksi ja samalla esitellään joitakin visioita informaatioyhteiskunnasta. Ainakin minulle jää hyvin epäselväksi, mikä tämä merkillinen olio oikein on. Ja millä tavalla se käsitteenä voisi luonnehtia nykyaikaista yhteiskuntaa? Raportin tekijät toteavat itsekkin, että Helsingin seutu täyttää eräiden määritelmien mukaan informaatioyhteiskunnalle asetettavat ehdot. Jos kehitys on ennusteessa esitetyn kaltaista, olemme jo tänään hyvin lähellä vuotta 2000. Eikö tällöin informaatioyhteiskunnasta puhuminen ole täysin tyhjää?

Ennusteet voi jakaa kahteen tyyppiin: sellaisiin joissa yritetään kehittää yllätyksellisiä ja ehkä epätodennäköisiäkin tulevaisuuksia ja toisaalta sellaisiin, joissa tiivistetään ennusteen teko hetken tietämys ja näkemykset jollakin lailla johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi. Käsillä oleva ennuste kuuluu selvästi jälkimmäiseen tyyppiin. Siinä kehitellään periaatteessa erillisistä kehitystrendeistä kokonaisnäkemys. Turhia riskejä on selvästi vältetty. Tällaisena ennuste antaa paljon tietoa tämän hetken tilanteesta. Uusia tulevaisuuden näkökulmia se ei kuitenkaan paljoakaan avaa. Ainakin joukkoviestinnän käyttäjän näkökulmasta suuri kysymys graafisen ja sähköisen viestinnän kaksinkampailusta ratkeaa vähän samalla tavalla kuin vanhasa lorussa: Kumpi ja Kumpi tappelivat. Kumpi voitti.

Pekka Ylöstalo

Objektiiviset valiot

TORVINEN, Taimi. Ulkomaisen sanomalehdistön historia. *Viestintätutkimuksen Seuran julkaisusarja*, nro 6. Espoo, Weilin+Göös, 1982.

Yhteiskunnallisissa aineissa, toisin kuin luonnontieteissä, aineiden samoin kuin niiden käsittelemien yhteiskunnallisten rientojen *historia* on olennainen osa niiden nykyisyyttä. Tämä ei ole ihmeteltävää. Onhan niiden tarkastelemissa ilmiöissä kysymys todellisuudesta, joka on ihmisten, sukupolven toisensa jälkeen, luomaa, ylläpitämää, uudelleenluomaa ja aina tuleville polville edelleen luovuttamaa - on kysymys todellisuudesta, jota ei yksinkertaisesti ole vain annettu. Käytännöllisen puuttumisen mahdollisuus - ja tietoisuus tästä mahdollisuudesta - näkyvät yhteiskuntaoppien palaamisessa niin omille lähteilleen kuin tutkimiansa instituutioiden historiaan.

Tiedotusopissa perinteessä historiallisella tutkimuksella on ollut ja on pysyvä asema, niin viestinnän muotojen kuin (varsinkin viime aikoina) myös itse opin historian tutkimuksella. Perinteisesti ja asian luonteesta johtuen historiallisen mielenkiinnon kohteena on ollut ennen muuta *sanomalehti*, sanomalehden esi-, varhais- ja täyshistoria, sen kiinalais- ja roomalaisen teistä tämän päivän lasikuitukaapeli- ja satelliittitekniikkaan asti.

Torvisen "Ulkomaisen sanomalehdistön historia" lupaa nimessään hivenen enemmän kuin sisälössään pitää. Nimen ja sisällön ylläpitävyys saattaisi lisääntyä, jos kirja ristittäisiin uudelleen otsikolla "Kansainvälisten merkkilehtien bibliografia" - sillä vaativan tason historiallisesta tarkastelusta ei ole kyse teoksessa, johon on kootto 40 kansainvälisesti arvostetun (ja tämä on valintakriteeri; katselmus ei kata lehdistön koko kirjoja, suurin osa laajalevikkisimmästä lehdistöstä jää maininnan varaan) lehden tiivistetyt, osoittain hyvinkin ääriviivamaiset historiikit.

Sosiaalishistorian kirjoitus on vaateilampaa - mutta toisaalta, mitäpä siitä, voimme vallan hyvin lukea Torvisen kirjaa "Kansainvälisten merk-

kilientien biografiota"-nimisenä (esimerkiksi), eivätkä teoksen ansiot ja käyttökelpoisuus ole silloin (eli todellisuudessa, sisältönsä perusteella) suinkaan vähäinen. Täydennettuna esimerkiksi Hemänuksen sosiaalishistoriallisesti astetta vaateliaammalla lehdistöhistoriallisella katsauksella Hemänuksen ja Variksen teoksessa "Joukkotiedotus eilen ja tänään" (1977), antaa se varsin hyvän käsityksen sanomalehdistön menneistä vaiheista ja nykyisestä tilasta.

Myötäsukaisten yleiskommenttien jälkeen reu-namerkintöihin houkuttavat vain eräät sivuseikat, seikat, jotka Torvisen tarkastelu sivuuttaa mahdollisuuksina, joita hän ei aktualisoi, mutta joiden akuutisuuden hän sivuuttamisellaan onnistuu osoittamaan. Ennen muuta kysymys sanomalehden *sosiaalishistoriasta*, Torvisen tarkastelussa *salaisesta* historiasta ja sen teoriasta.

Torvisen sanomalehtihistorialla on kokonaisperspektiivi. Lehdistöhistoria on - hänelle - *hyvien journalististen pyrkimysten historiaa*, hyvien pyrkimysten voittoja ja tappioita. Hyvien pyrkimysten olemassaolo ja voima näyttävät epä-mättömän itsestään selviltä. Onhan olemassa maailman laatulehtien tunnustettu valioryhmä, ja tunnustus on universaalialia ja kohtuullisen yksimielistä. Raati toisensa jälkeen on lehtiä arvioinut, ja kärkeen saadaan säännöllisesti samoja valioita. Esimerkiksi: "Vuosisikymmeniä Le Monde on kiistellyt Neue Zürcher Zeitungin kanssa Euroopan ja ehkä maailman parhaan lehden maineesta. Se on ollut kaikkien tutkijain arvostetuissa kärkipaikoilla." (Torvinen, 149.) Muita saman sarjan painijoita ovat lehdet sellaiset kuin The Times, The Guardian, Frankfurter Allgemeine, The New York Times, La Prensa, Asahi Shimbun... Torvisen omalla listalla kaikkiaan siis 40 sanomalehteä.

Näin on olemassa normi, hyvien journalististen pyrkimysten arvo ja mitta. Arvostelukykyiset tuntevat mitan ja pystyvät sitä käyttämään, niin journalisteina, tutkijoina kuin yleisönäkin. Normi ei ole erityisen hämärä (meille sivistyneille), olkoon siitä esimerkkinä "maailman parhaisiin" luettu ja lukeutuva Neue Zürcher Zeitung: "...päätoimittaja...Willy Bretscher... on selittänyt lehden tehtäviä näin: NZZ kertoo

Kansan Päivälehtien etusivu

tapahtumista sillä tavalla, että tapahtuman mielekkyyks, sen yhteydet muihin tapahtumiin selviävät lukijalle. Se lähestyy tapahtumia paremminkin historiantutkijana kuin journalistina... - Seuraava päätoimittaja Fred Luchsinger...puhuu NZZ:lle ominaisesta syyysanalyysistä. Toiset korostavat lehden viileää neutraalisuutta. ...Lehden uutispalvelun tavoitteena on antaa luotettavaa tietoa kaikkien maiden tärkeistä poliittisista, taloudellisista ja kulttuuritapahtumista sekä maailmassa tapahtuvasta kehityksestä. ...- Toimituskunnalta edellytetään hyvää asiantuntemusta ja vastuullista toimintaa. Kaksi kolmannesta toimittajista on tohtoreita... Useimmat ulkomaan kirjeenvaihtajat ovat historian, oikeustieteen, valtiotieteen, taloustieteen tai kirjallisuuden tohtoreita ja sen alueen erikois-tuntijoita, josta he kirjoittavat. ...Vain lehdistöoppia ei arvosteta lainkaan. - Kulttuuri-osastoa toimittaa enemmän tai vähemmän säännöllisesti neljä viidesosaa Zürichin yliopiston humanistisen tiedekunnan professoreista. Ajoittain

sillä on avustajinaan kuuluisia kirjailijoita ja runoilijoita. ..Sitä lukevat ennen kaikkea politiikan ja talouselämän päätöksentekijät eri puolilla maailmaa. ..on NZZ jokaisen sellaisen henkilön pöydällä, joka joutuu osallistumaan päätöksentekoon. ..Sen tarkoituksena on...antaa "perusteita, joilla politiikan, liike-elämän ja teollisuuden johtajat...tekevät päätöksensä". (73-75.)

Normina on tietysti *objektiivisuus*, ja keskiössä ilman muuta tiedon ja todellisuuden välinen suhde. Objektiivisuusnormiin liittyy sanktiojärjestelmä; esimerkiksi "Neue Zürcher Zeitung on saanut Missourin yliopiston journalistikoulun palkinnon lisäksi useita mitaleita siitä erinomaisesta journalismista - niin kuin sanotaan - millä se luo kuvaa maailmasta ja ajasta, jossa elämme." (76.) - Torvisen kirjan terävimpiä huomioita on havainto, että ns. sosiaalisen vastuun lehdistökäsitys ("lehdistö on vastuussa yhteiskunnalle siitä, että se hoitaa tyydyttävästi joukkotiedotustehtäviä", mitä "on lännessä pidetty vaarana lehdistön vapaudelle ja askeleena kohti sosialismia") on sellaisenaan sopimaton länsimaailman valtalehdistön justifikaatioksi ja että se on sittemmin formuloitu uudelleen "ns. objektiiviseksi lehdistöteoriaksi", jossa "merkityksellisenä pidetään tiedon itseisarvoa rationaalisen päätöksenteon pohjana." (49.)

Torvisen sanomalehtihistoria on näin ollen objektiivisen tiedonvälityksen normin loukkauksien ja puolustuksien historiaa, pahan ja hyvän taistelua, jossa pahan agentteina ovat valtiot ja hallitukset, hyvän ritareina riippumattomuutensa puolesta taistelevat journalistit (päätoimittajat, usein myös kustantajat). Normilla ei ole erityistä sosiaalishistoriaa, se ei synny yhteiskunnassa, vaan hyveen ritarit tuovat sen maailmaan tuolta puolen. Ritarien eräänä ja Torvisen varsinaisena tehtävänä on sama kuin Hugin oikeusfilosofin: "Porvarilliset oikeusfilosofit ottavat tehtäväkseen johtaa oikeus korkeimmista ideoista tai perusarvoista, jolloin [teologian] jumalallistamisesta tulee porvarillisesti *idealisointia*." (PIT, "Theorien über Ideologie", 189.) Klassinen nurinkääntyminen: praktinen, intressisidonnainen journalismi ei

synnytä oppejaan, vaan opit luovat käytäntöjä. Idealisointia.

Torvinen tosin väittää (sivulla 45), että hänen katsauksensa lehdistön varhaiskehitykseen olisi osoittanut lehdistön muotoutuvan "sen yhteiskuntajärjestelmän mukaisesti, jonka piirissä se toimii". Väite pitää paikkansa vain ahtaassa merkityksessä; Torvisen ideaa yhteiskuntajärjestelmän 'määrävästä' merkityksestä nimittäin valaisee seuraava esimerkki: "Neuvostovenäjällä muutettiin lehdistörakenne 1918 V.I. Leninin muovaamien teorioiden mukaiseksi." (47.) Muualla lehdistörakenteet ovat muiden *teoriain* mukaisia. Teoriat, eivät yhteiskuntajärjestelmät, varsinaisesti synnyttävät lehdistörakenteita. - Tietysti Torvinen seuraa tässä esikuviaan (erityisesti Siebert, Peterson & Schramm: *Four theories of the press* - kirja, joka auktoritatiivisuudessaan sietäisi joutua ammutuksi upoksiin).

Mutta ei niin, etteikö tässäkin historiankirjoituksessa tulisi näkyviin alussa mainittu 'käytännöllisen puuttumisen mahdollisuus'. Epäilemättä tarkastelussa on myös poliittinen (viestintäpoliittinen) näkökulma. Torvisen kirja on hyveen yksi peitsi pahetta vastaan. Mutta ei ole niin, että se taistelu, johon Torvinen panoksensa heittää, jakautuisi helposti yhteiskunnallisen edistyksen ja taantumuksen rintamiksi, selkeäksi luokkajaoksi tai vastaavaa. Itse asiassa Torvisen hyvä/paha-jaossa tihentyvät hyvin monenlaiset yhteiskunnalliset ristiriidat muussa muodossa ja pyrkivät saamaan ratkaisuaan. Tulokseksi saadaan varsin oraakkelimaisia lehti-arvioita, esimerkkinä vaikkapa brasilialainen O Estado de S. Paulo:

"O Estadon piirissä lehteä pidetään liberaalisenä, mutta ulkopuoliset määrittelevät sen lähinnä konservatiiviseksi. Pääkirjoituksissaan lehti jylisee valtiojohtoisuuden lisäämistä vastaan talouselämässä ja vastustaa vasemmistotendenssejä. Se kävi mm. jyrkkää kampanjaa sosialistisen presidentti Allenden hallitusta vastaan. Se kannattaa vankasti Yhdysvaltain politiikkaa ja on antikommunistinen. ...Mutta lehti toimii myös edistyksellisten asiain ja sosiaalisten uudistusten puolesta - Mesquitojen [kustantajasuku] mukaan suuri osa lehden toimit-

tajista on sosialisteja. Kuitenkin lehti toimi kovakouraisesti toimittajia vastaan näiden lakon aikana 1979. O Estadon taistelussa lehdistön itsenäisyyden puolesta hallituksen valvontaa vastaan voidaan kuitenkin sen omien etujen ohella nähdä myös periaatteellista kannanottoa." (215.)

Ilmiön (O Estado de S. Paulo) todelliset riskitiriat jäävät Torvisen tarkastelussa käsittämättä; lehdet ovat arvoituksellisella tavalla milloin sitä, milloin tätä. Torvisen erittelyn voimattomuus kuitenkin seuraa siitä, ettei normi ole hänelle sosiaalinen muodoste, nimittäin *monien* yhteiskunnallisten ryhmien (julkaisijat, eri tason toimittajaryhmät, valtio, viranomaiset, puolueet, poliitikot, elinkeinoelämä, yleisöt sisäisine jakoineen...) välinen *kompromissi*.

Objektiivinen joukkotiedotus (normi, joka on kompromissi) ei kuitenkaan ole yhteiskunnallisesti neutraali, vaan merkitsee tietynlaisen yhteiskunnallisen rakenteen olemassaoloa ja uusiumista. Normin mukainen journalismi on näet journalismia *päätöksentekijöille*. NZZ:in tehtävänä oli antaa perusteita, joilla politiikan, liike-elämän ja teollisuuden johtajat tekevät päätöksiänsä. Die Presse (Itävalta): "Lehden lukijoiksi on todettu ensi sijaisesti ylempi keskiluokka, liikemiehet ja sivistyneistö. On arvioitu, että heistä 25 % on päätöksentekijän asemassa." (104.) Le Monde: "Muuan ranskalainen professori onkin sanonut: En voi ajatella, että kukaan hallituksen, talouselämän tai ammattiyhdistysliikkeen vastuunalainen henkilö tulee toimeen ilman Le Mondea." (157.) Ja niin edelleen.

Normin mukainen journalismi on näin ollen journalismia, joka niveltyy modernin yhteiskunnan hallitsevien ryhmien yhteiskunnalliseen käytäntöön. Ja näinhän tietysti onkin: vain ns. päätöksentekijöille voi *tiedolla* olla käytännöllistä, toiminnallista yhteiskunnallista merkitystä - sellaisella tiedolla, jollaista jonkin The Christian Science Monitorin "problem-solver"-journalismi tuottaa:

"Monitor ei pidä tärkeinä uutiskysymyksiä "mitä, milloin, missä", vaan kysymyksiä "miksi, mitä asialle voi tehdä". Se eristää jonkin suurta ihmisryhmää koskevan ongelman, panee sitten toimittajaryhmän keräämään tietoja asiasta ta-

paus tapaukselta ja tarkastaa asiantuntijain, avulla, mitkä ratkaisuyritykset ovat toimineet, mitkä eivät. Lehti pyrkii näin osoittamaan, että ongelmat ovat selvitettävissä tutkimalla järjestelmällisesti hankittua informaatiota." (200.)

Mutta entä ne enemmistöt, jotka eivät ole päätöksentekijöitä yhteiskunnan mittakaavassa (kaikkihan eivät ole, siksi siis yleinen puhe ns. päätöksentekijäin erityisryhmästä)? Näitä hän oli Die Pressen lukijoista kuitenkin arviolta 75 %. Mikä merkitys objektiivisella journalismilla heille on? He eivät tee päätöksiä. Heidän strategiansa ei ole 'ongelma → informaatiota → päätös → toiminta', ei siis yhteiskunnan mittakaavassa. - Heidän mahdollisuutensa rajoittuvat - *tämän* journalismin puitteissa - siihen, että vakuuttuvat tai jäävät vakuuttumatta päättäjien päätösten oikeellisuudesta (tms.). Päätöksentekijäin asema osaksi riippuu tästä vakuuttumisesta. Klami ("Turun tauti", 10) kiteyttää vaistonvaraisesti koko oireyhtymän: "Oleellinen kysymys on kuitenkin tehtävien päätösten laatu", sisältö, ei se, missä järjestyksessä päätökset syntyvät tai keillä on mahdollisuus olla osallisia päätöksenteossa. Ei Klami eikä Torvinen näe 'pätösten laadun' ja päätöksentekoprosessin välistä olennaista yhteyttä.

Politiikan muodoksi vakiintuu taistelu *uskottavuudesta*; kansan perusresurssiksi normaalijournalismin puitteissa jää *usko* (lehdistön raportit esimerkiksi valtioiden varustautumisesta viittaa usein "taisteluun eurooppalaisten *sieluista*"), niiden tai näiden päättäjien kykyyn ratkoa pulmia heidän puolestaan. Toteutuu enemmistön ajautuminen politiikan ja yhteiskunnankin ulkopuolelle. Ongelmat eivät ratkea, usko rapautuu. Klami: "Politiikka on menettänyt uskottavuuttaan..." Koska voidaan ajatella, että normin mukainen lehdistö on olennainen tämän politiikan rakennetta ylläpitävä elementti, on mahdollista, että lehdistö ei vain muotoudu yhteiskuntajärjestelmänsä mukaan, vaan että yhteiskuntajärjestelmä muotoutuu lehdistönsä mukaan - että normin mukainen objektiivinen journalismi tuottaa yhteiskuntajärjestystä, jota Raija Julkunen André Gorzia selostaen ("Jäähyväiset proletariaatil-

le", *Sosiologia*, 2/1982) kuvaa näin:

"Ei-luokka ei ole varsinainen valtasubjekti. Se on ihmisten enemmistö, joka tavoittelee itsemääräytymistä arkielämässä ja jota yhteiskunnallinen vallankäyttö ei kiinnosta tippaakaan. Sitä kiinnostaa itsemääräämisen alueen laajentaminen sekä yhteiskunnallisten pakkojen ja valtion vaikutusten minimointi. Sillä *ei ole* rasitteenaan kokonaisnäkemystä yhteiskunnasta, ei kiinnostusta uuden ihanteellisen yhteiskunnan luomiseen eikä päähänpintymää omasta messiaanisesta tehtävästään." - On mahdollista, että se valiojournalismi, jolle Torvinen omistaa ovation toisensa jälkeen, on juuri niitä yhteiskunnallisia rakenteita, jotka tuottavat ei-luokkaa. Jos niin on, voi se olla ylpeä tehokkaasta suorituksestaan.

Kauko Pietilä

Ryssät ryssiä

SALMINEN, Esko. *Porkkalan palautuksesta noottikriisiin. Lehdistökeskustelu Suomen idänpolitiikasta 1955-1962*. Keuruu, Otava, 1982.

1.

Miehet miehiä ja ryssät ryssiä, siinä lyhyesti Mauri Sariolan myyntivaltti. Maailma on Sariolan kirjoissa laajan ostajakunnan mielestä tollallaan.

Viihteen, politiikan ja mainonnan ammattitaito lienee osin kykyä löytää kohderyhmän ajattelun "syvät urat", se miten maailma "oikeasti" on. Kun sanoman merkityskokonaisuus on sovitettu vastaamaan kohderyhmän syvää ajattelua, syntyy mielihyvää. Tuttu juttu. Merkityskokonaisuuden estetiikka?

Kun nationalistinen historiankirjoitus syntyi Suomessa 1800-luvun jälkipuoliskolla, tavoitteena oli konstruoida Ruotsista erillinen menneisyys. Itsenäisessä Suomessa historian punaiseksi langaksi kiteytettiin ikuinen taistelu barbaarista ja kollektivistista aasialaisuutta vastaan, *sozialistisia rotuominaisuuksia* vastaan.

Etuvartija-teema eli ja rikastui sotienvälisenä aikana yltyen sotavuosina kauno- ja tietokirjalliseksi vuoksi (syntyi jopa erityinen etuvartijarunous). Vaikka myöhemmin "perinteinen ryssäviha" onkin asetettu kyseenalaiseksi (mm. Matti Klinge ja Kalervo Siikala), on esimerkiksi kouluopetuksen johtava teema edelleen Suomen kärsimysnäytelmä lännen etuvartiossa.

Pidän *tieteellisen maurisariolointina* pyrkimystä hyödyntää kaupallisesti oikeistolais-nationalistisen valtio- ja historia-ajattelun juurruttamia syviä stereotyyppisiä kansallisuuskäsityksiä. Lähimenneisyyden kriisiaikoja koskeva (populaari) historiankirjoitus myy sangen hyvin. Kirjat ovat koreita, mainonta näkyvää. Hyvät heput (suomalaiset) ja pahat heput (venäläiset) seikkailkoot taas kerran!

En toki väitä, että Esko Salminen pyrki tietoisessa kaupallisessa hyötymistarkoituksessa ratsastamaan menestykseen Mannerheimin harteilla. Salmisen oma historiannäkemys vain sattuu mielestäni olemaan sopusoinnussa kaupallisten näkökohtien kanssa. Tässä suhteessa Salminen ei poikkea koko elinvoimaisesta nationalistisen tradition kirjoittajakunnasta - muita keveämpi ja "journalistisempi" ote vain kärjistää tilanteen hänen kohdallaan.

Suomen ja Neuvostoliiton sodanjälkeiset suhteet joutuivat tähän saakka pahimpaan kriisiinsä 1950-luvun lopussa ja 1960-luvun alussa ns. yöpakkasten ja noottikriisin kautena. Esko Salmisen mukaan "...kiistojen taustana olivat lopulta ne hyvin erilaiset journalistiset lähtökohdat joiden perusteella juuri neuvostolehdistö ja Suomen sanomalehdistön valtaosa toimivat. Neuvostoliiton tiedotusvälineet ovat osa yhteiskunnallisen ohjauksen järjestelmää ja toimivat marxilais-leniniläisen ideologian perustalla. Sen mukaan hallitusta ja sen virallista ulkopoliitikkaa ei arvostella. Suomen lehdistön valtaosa taas operoi perinteisen pohjoismaisen journalistin pelisääntöjen mukaan 'neljäntenä valtiomahdina' ja liberaaliseen lehdistökäsitykseen nojautuen" (s. 215).

Ulkopoliittisessa kriisissä olikin siis kyse vain siitä, ettei Neuvostoliitto ymmärtänyt vapaan lehdistön toimintaperiaatteita. Kyseessä